

РОЗДІЛ 10

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.9: 347.121

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-12/87>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ: СВІТОВІ ПІДХОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

LEGAL REGULATION OF MEDIATION: GLOBAL APPROACHES AND PROSPECTS FOR UKRAINE

Стрельбіцька Л.Я., к.ю.н.,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Національний університет «Острозька академія»

Медіація як інститут альтернативного вирішення спорів набуває все більшої популярності у світовій правовій практиці завдяки її перевагам: швидкості, економічності, конфіденційності та можливості зберегти взаємини між сторонами. Її інтеграція в правові системи багатьох країн стала ключовим фактором зниження навантаження на судову систему, сприяючи оперативному та ефективному врегулюванню спорів. Проте в Україні медіація досі стикається з численними викликами, які обмежують її розвиток і ефективність. Головною проблемою залишається відсутність юридичного статусу медіаційних угод як виконавчих документів. Це означає, що досягнуті домовленості не мають обов'язкової сили, а їх виконання залежить лише від доброї волі сторін. Така ситуація підриває довіру до медіації, знижує її ефективність і ставить під сумнів її доцільність як альтернативи судовому розгляду.

Метою статті є аналіз сучасного стану розвитку медіації в Україні, вивчення світового досвіду її правового регулювання та обґрунтування шляхів вдосконалення національного законодавства. Методологія дослідження базується на порівняльно-правовому аналізі, системному підході та методах узагальнення. На основі аналізу досвіду Італії, Німеччини, Польщі та Канади зроблено висновки про ключові аспекти ефективного законодавчого забезпечення медіації. Італія демонструє переваги обов'язкової медіації для певних категорій спорів, що сприяє зменшенню кількості судових розглядів. У Німеччині успішно реалізована інтеграція нотаріусів, які забезпечують юридичну силу медіаційних угод. Польща акцентує увагу на доступності медіації через створення центрів медіації при судах, а Канада пропонує модель суддів-медіаторів, які сприяють вирішенню спорів на досудовій стадії.

У результаті дослідження встановлено, що адаптація найкращих міжнародних практик, зокрема визнання медіаційних угод виконавчими документами, інтеграція нотаріусів і створення центрів медіації, може значно підвищити ефективність медіації в Україні, знизити навантаження на суди та сприяти популяризації цього інституту як дієвого способу вирішення спорів.

Ключові слова: медіація, альтернативне вирішення спорів, юридичний статус медіаційних угод, міжнародний досвід, Італія, Німеччина, Польща, Канада, виконавчі документи, правове регулювання, судова система України.

Mediation as an institution of alternative dispute resolution is becoming increasingly popular in global legal practice due to its advantages: speed, cost-effectiveness, confidentiality and the ability to preserve relationships between the parties. Its integration into the legal systems of many countries has become a key factor in reducing the burden on the judicial system, facilitating the prompt and efficient settlement of disputes. However, mediation in Ukraine still faces numerous challenges that limit its development and effectiveness. The main problem remains the lack of legal status of mediation agreements as enforcement documents. This means that the agreements reached are not binding, and their implementation depends only on the goodwill of the parties. This situation undermines confidence in mediation, reduces its effectiveness and calls into question its appropriateness as an alternative to litigation.

The purpose of the article is to analyse the current state of development of mediation in Ukraine, to study the international experience of its legal regulation and to substantiate the ways to improve national legislation. The research methodology is based on comparative legal analysis, systematic approach and generalisation methods. Based on the analysis of the experience of Italy, Germany, Poland and Canada, the author draws conclusions about the key aspects of effective legislative support for mediation. Italy demonstrates the benefits of mandatory mediation for certain categories of disputes, which helps to reduce the number of court proceedings. Germany has successfully implemented the integration of notaries who ensure the legal force of mediation agreements. Poland focuses on the accessibility of mediation through the establishment of mediation centres at courts, while Canada offers a model of judges-mediators who facilitate dispute resolution at the pre-trial stage.

The study found that adopting the best international practices, including the recognition of mediation agreements as enforcement documents, the integration of notaries and the establishment of mediation centres, could significantly increase the effectiveness of mediation in Ukraine, reduce the burden on the courts and promote this institution as an effective way to resolve disputes.

Key words: mediation, alternative dispute resolution, legal status of mediation agreements, international experience, Italy, Germany, Poland, Canada, enforcement documents, legal regulation, judicial system of Ukraine.

Постановка проблеми. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів поступово набуває популярності у світі завдяки своїм перевагам, таким як швидкість, економічність, конфіденційність та гнучкість. Проте в Україні цей інститут стикається з численними перешкодами на шляху до повноцінної інтеграції в судову систему. Однією з ключових проблем є відсутність юридичного статусу медіаційних угод як виконавчих документів.

Відсутність чітких механізмів примусового виконання медіаційних угод створює ситуацію, коли сторони можуть уникнути виконання досягнутих домовленостей, що підіриває довіру до медіації як способу врегулювання конфліктів. Ця проблема особливо актуальна у спорах, де сто-

рони очікують швидких і ефективних рішень, наприклад, у сімейних, трудових або комерційних справах.

На відміну від таких країн, як Італія, Німеччина чи Канада, де медіаційні угоди мають юридичну силу виконавчих документів, в Україні такі домовленості часто залишаються лише моральними зобов'язаннями, які потребують додаткового судового підтвердження для виконання. Це знижує мотивацію сторін обирати медіацію як альтернативу судовому розгляду.

Дана проблема потребує термінового вирішення шляхом адаптації найкращих міжнародних практик і вдосконалення національного законодавства, щоб забезпечити ефективне використання медіації в судовій системі України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання впровадження медіації активно обговорюється в сучасній юридичній літературі, зокрема у контексті вивчення світового досвіду та його адаптації до українських реалій.

У статті «Досвід застосування медіації в деяких зарубіжних країнах» Яни Божиної (2023) досліджено зарубіжний досвід правового регулювання медіації [1]. Автор аналізує нормативну базу країн Європи, США, Канади, приділяючи особливу увагу положенням Директиви 2008/52/ЄС, яка стала основою для уніфікації підходів до медіації в державах-членах ЄС [2]. У статті висвітлено питання навчання медіаторів, надання медіаційним угодам обов'язкової сили через їх затвердження судом або нотаріусом, а також роль суддів у сприянні медіації. Ці аспекти вказують на важливість запозичення таких механізмів для вдосконалення медіаційної практики в Україні.

Інша публікація «Медіація як форма захисту цивільних прав» (2023) розглядає питання ефективності медіації в цивільних правовідносинах [3]. Автори акцентують увагу на перевагах цього інституту, таких як швидкість і конфіденційність процесу, одночасно вказуючи на основні проблеми, що стримують його розвиток в Україні. Зокрема, дослідження підкреслює необхідність удосконалення правового статусу медіаційних угод і популяризації медіації серед населення та правників.

Обидві роботи відзначають, що медіація може стати важливим інструментом для вирішення спорів за умови належної правової підтримки та адаптації найкращих міжнародних практик. Аналіз підтверджує, що юридичний статус медіаційних угод, їх виконувальність, а також низька обізнаність суспільства є основними викликами, які потребують вирішення в Україні. Це створює базис для подальших досліджень та практичного впровадження медіації в українську правову систему.

Метою статті є всебічний аналіз сучасного стану розвитку медіації в Україні та за кордоном, визначення основних викликів у її правовому регулюванні, зокрема щодо юридичного статусу медіаційних угод і їх виконувальності, а також обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства. Дослідження орієнтоване на адаптацію міжнародного досвіду до українських реалій, що сприятиме ефективному впровадженню медіації в судову систему, зниженню навантаження на суди та підвищенню доступу до правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів займає важливе місце в сучасних правових системах. Її популярність у світі пояснюється здатністю забезпечувати ефективне, конфіденційне та менш витратне вирішення конфліктів, дозволяючи сторонам зберігати взаємини та уникати надмірного навантаження на судову систему. У країнах Європейського Союзу, США, Канаді та інших державах медіація стала невіддільною частиною правосуддя, особливо в цивільних, комерційних і сімейних справах.

В Україні інститут медіації залишається новим і таким, що перебуває на стадії становлення. Прийняття Закону «Про медіацію» (2021) стало значним кроком уперед, однак його імплементація зіштовхнулася з рядом викликів [4]. Одним із найважливіших питань є відсутність належного юридичного статусу медіаційних угод, що обмежує їхню обов'язковість і створює бар'єри для їх ефективного виконання. Низький рівень обізнаності громадян і правників про переваги медіації, поряд із відсутністю спеціалізованої інфраструктури, такої як центри медіації при судах, ускладнює її використання у практиці вирішення спорів.

У світовій практиці медіація вже довела свою ефективність. Наприклад, у країнах Європи Директива 2008/52/ЄС встановила стандарти для її застосування у цивільних і комерційних справах, передбачаючи навчання медіаторів, механізми затвердження медіаційних угод судом чи нотаріусом, а також популяризацію медіації серед насе-

лення. Цей досвід є корисним для України, де медіація має потенціал стати дієвим інструментом для зменшення навантаження на судову систему та підвищення ефективності вирішення спорів.

Італія та Німеччина мають значний досвід у впровадженні медіації як альтернативного способу вирішення спорів, що може бути корисним для України. Італія запровадила обов'язкову медіацію для певних категорій цивільних та комерційних спорів, таких як майнові конфлікти, спадкові справи та спори, пов'язані з орендою, відповідно до Законодавчого декрету № 28 (2010) [5]. Цей нормативний акт був прийнятий для зменшення навантаження на судову систему та сприяння швидкому вирішенню спорів між сторонами. Одним із ключових положень декрету є обов'язковість участі у медіації перед поданням справи до суду. Це означає, що сторони зобов'язані пройти медіаційну процедуру як перший крок у вирішенні конфлікту, а судовий процес розпочинається лише у разі, якщо медіація виявляється неуспішною.

Медіація в Італії охоплює широкий спектр справ, серед яких також виділяються спори щодо страхових, банківських та фінансових договорів, конфлікти між сусідами та спори про шлюбні договори. Такий підхід дозволяє значно зменшити кількість судових розглядів, адже чимало конфліктів вирішуються ще на етапі медіації.

Особливістю італійської моделі є те, що медіаційні угоди, досягнуті під час процедури, можуть мати юридичну силу виконавчих документів. Це забезпечується через їх затвердження судом або нотаріусом, що робить угоду обов'язковою для виконання сторонами. Такий підхід створює додаткові гарантії для сторін і підвищує їхню мотивацію досягти згоди в рамках медіації.

Крім того, італійський закон передбачає суворі вимоги до медіаторів. Вони повинні пройти акредитацію та спеціальну підготовку, що забезпечує високий рівень професіоналізму. Навчання медіаторів включає не лише юридичні аспекти, а й розвиток навичок роботи з емоціями та психологічними факторами конфліктів. Участь кваліфікованих медіаторів дозволяє сторонам краще зрозуміти позиції одне одного та знайти взаємоприйнятні рішення.

Італійська система також активно підтримує використання онлайн-медіації. Це особливо актуально для розв'язання конфліктів між сторонами, які знаходяться в різних регіонах чи країнах. Такі нововведення дозволяють скоротити витрати на медіацію та зробити процес більш зручним для учасників.

У 2012 році Німеччина прийняла Закон «Про сприяння медіації та інших процедур позасудового врегулювання конфліктів» (2012) (Mediationsgesetz), який встановив правові рамки для медіації та визначив її роль у правовій системі [6]. Основною метою закону стало створення чітких стандартів проведення медіації, підвищення її доступності та забезпечення ефективності.

Згідно із законом, медіація охоплює широкий спектр спорів, включаючи сімейні, спадкові, трудові, корпоративні та майнові. Одна з ключових норм закону – регулювання кваліфікаційних вимог до медіаторів. Медіатори повинні пройти спеціалізоване навчання, яке охоплює правові, комунікативні та психологічні аспекти. Це забезпечує високий рівень підготовки фахівців, що беруть участь у вирішенні конфліктів.

Особливістю німецької системи є активна участь нотаріусів у процесі медіації. Нотаріуси виконують подвійну роль: вони можуть бути медіаторами та забезпечують юридичну силу угод, укладених під час медіації. Засвідчення угоди нотаріусом дозволяє надати їй статус виконавчого документа, що спрощує її примусове виконання. Такий підхід забезпечує довіру сторін до процедури та спонукає їх укладати взаємовигідні домовленості.

Важливою складовою Mediationsgesetz є інтеграція медіації в судову систему. Судді, які мають підготовку

з медіації, можуть виконувати функції медіаторів у справах, що перебувають на розгляді суду. Це стосується переважно початкових стадій розгляду справ, коли сторони ще мають можливість досягти компромісу без судового рішення. Така практика значно зменшує навантаження на суди та сприяє швидкому врегулюванню спорів.

Ще однією визначальною рисою закону є забезпечення конфіденційності процедури. Інформація, розкрита під час медіації, не може бути використана в подальших судових розглядах, що стимулює сторони до відкритого обговорення спірних питань. Це дозволяє уникнути ескалації конфлікту та зосередитися на пошуку конструктивних рішень.

Практичний результат Mediationsgesetz відображається у широкому використанні медіації у Німеччині. Наприклад, у справах, пов'язаних із сімейними чи спадковими конфліктами, нотаріуси часто виступають ключовими фігурами, забезпечуючи швидкість та юридичну дійсність домовленостей.

Розглянувши досвід Італії та Німеччини, варто коротко зупинитися на ключових особливостях підходів до медіації в Польщі та Канаді. Ці країни демонструють інші, не менш ефективні моделі інтеграції медіації в правову систему, що також можуть бути корисними для України.

Польща вирізняється централізованим підходом до медіації, де ключову роль відіграють центри медіації, створені при судах. Обов'язковість медіації у певних категоріях спорів, зокрема трудових і сімейних, сприяє підвищенню її ефективності. Судді активно рекомендують сторонам звертатися до медіаторів, що дозволяє вирішувати спори ще на досудовій стадії. Важливим аспектом є те, що медіаційні угоди легко затверджуються судами, отримуючи юридичну силу, що підвищує довіру до цього процесу [7].

Канада демонструє ефективність системи суддів-медіаторів, які інтегровані у судову систему. У провінції Квебек судді допомагають сторонам досягати згоди, що дозволяє уникнути тривалих судових процесів. Медіація в Канаді відзначається гнучкістю та високим рівнем конфіденційності. Судді-медіатори забезпечують не лише нейтральність, але й правову грамотність процесу, допомагаючи сторонам формулювати взаємоприйнятні рішення.

Усі розглянуті моделі підкреслюють, що ефективність медіації залежить від чіткого законодавчого регулювання, високих стандартів підготовки медіаторів і визнання угод як виконавчих документів. Інтеграція цих елементів в українську правову систему може сприяти зниженню навантаження на суди, підвищенню довіри до правосуддя та забезпеченню ефективного врегулювання спорів.

Юридичний статус медіаційних угод є однією з основних перешкод для ефективного функціонування медіації в Україні. У національній правовій системі медіаційні угоди не визнаються виконавчими документами, що ставить під сумнів їхню юридичну силу. Це означає, що у разі, якщо одна зі сторін не дотримується досягнутих домовленостей, інша сторона змушена звертатися до суду для примусового виконання, що зводить нанівець основну перевагу медіації – швидкість та ефективність.

Відсутність чіткого юридичного закріплення медіаційних угод негативно впливає на довіру до медіації як способу вирішення конфліктів. Для учасників процесу важливо мати гарантії того, що домовленості, досягнуті під час медіації, будуть виконані. Ситуація, коли результат процедури не має належної правової ваги, знижує зацікавленість сторін у виборі медіації як альтернативи судовому процесу. Це особливо актуально у спорах, де сторони прагнуть юридичної визначеності та захисту своїх прав.

Недостатнє врегулювання статусу медіаційних угод також створює невизначеність для правників і медіаторів. Відсутність зрозумілих правил щодо юридичної сили угод, досягнутих у межах медіації, обмежує можливість адвокатів рекомендувати цей інститут клієнтам, а медіаторів – ефективно виконувати свою роботу. Це, у свою чергу, знижує попит на медіацію та обмежує її розвиток як альтернативного способу вирішення спорів.

Ситуація також ускладнюється низькою обізнаністю суспільства щодо правової природи медіаційних угод. Багато учасників конфліктів не готові обирати медіацію через сумніви у реальній можливості забезпечити виконання домовленостей. Це підриває потенціал медіації як ефективного механізму вирішення конфліктів і гальмує її інтеграцію в правову систему країни.

Таким чином, відсутність належного юридичного статусу медіаційних угод є однією з ключових проблем, яка потребує уваги для подальшого розвитку цього інституту в Україні. Вона обмежує довіру до медіації, зменшує її ефективність і перешкоджає її популяризації серед громадян.

Висновки. Медіація як інститут альтернативного вирішення спорів має значний потенціал для розвитку в Україні. Аналіз світового досвіду, зокрема Італії, Німеччини, Польщі та Канади, демонструє, що ефективність медіації значною мірою залежить від чіткого законодавчого регулювання, визнання медіаційних угод як виконавчих документів, високих стандартів підготовки медіаторів та інтеграції медіації в судову систему.

В Україні одним із головних викликів залишається відсутність юридичного статусу медіаційних угод, що підриває довіру до медіації та стримує її використання. Це створює ситуацію, коли учасники конфліктів не можуть бути впевненими у виконанні досягнутих домовленостей, що суттєво знижує ефективність цього інституту. Також залишається актуальною проблема низького рівня обізнаності населення та правників про переваги медіації.

Запровадження в Україні найкращих міжнародних практик, зокрема обов'язкової медіації у певних категоріях справ, визнання медіаційних угод виконавчими документами та створення спеціалізованих центрів медіації, може сприяти зниженню навантаження на судову систему, підвищенню доступу до правосуддя та зростанню довіри до правової системи загалом. Це відкриває перспективи для повноцінної інтеграції медіації в правову систему України, що є важливим кроком до підвищення ефективності правосуддя та забезпечення справедливого вирішення конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

- Bozhyna Y. Experience of using mediation in certain countries. *Public Law*. 2023. Т. 51, № 3. С. 170–176. URL: <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2023-51-18> (дата звернення: 30.12.2024).
- Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах : Директива 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21.05.2008. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf> (дата звернення: 30.12.2024).
- Костюченко О. Є., Монаєнко А. О., Атаманчук Н. І. Медіація як форма захисту цивільних прав. *New Ukrainian Law*. 2022. № 1. С. 49–56. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2022.1.7> (дата звернення: 30.12.2024).
- Про медіацію від 16.11.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 30.12.2024).
- Decreto legislativo 4 marzo 2010, n. 28 sulla mediazione delle controversie civili e commerciali. URL: https://irp-cdn.multiscreensite.com/e9e514e6/files/uploaded/D.Lgs%2028_2010.pdf (visitato il 30.12.2024).
- The Law on Promoting Mediation and Other Procedures for Out-of-Court Settlement of Conflicts. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_mediationsg/englisch_mediationsg.html#p0012 (accessed 30.12.2024).
- Юрійчук І. Медіація в Польщі. Юридичний факультет ЧНУ імені Юрія Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/mediatsia-polshchi/> (дата звернення: 30.12.2024).